

פרופ' דבורה רוזנוסר

"סמיכות פרשיות" לפי שיטת רש"י

"ר' עקיבא אומר: כל פרשה שהיא סמוכה לחברתה לעוד היצנה. רבי אופר הרבה פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו עזו כרחוק עזרוב עעע"ב" ("ספרי" ריש בלק קל"א).

במאמר זה ננסה לבדוק באיזו שיטה נקט רש"י בפירושו לתורה בנושא "סמיכות פרשיות". מהם הקריטריונים או הבעיות ב"פשוטו של מקרא" שהביאו את רש"י לפרש סמיכות במקומות מסוימים ומתי "התעלם" מהעניין על אף שבחז"ל נדרשה סמיכות? שאלה או תופעה נוספת עליה עלינו ליתן את הדעת היא, כי רש"י נוקט בלשונות רבות ושונות¹ בבואו לבאר עניין סמיכות ולא מסתפק בלשון "למה נסמכה"²? מכיוון וברור לנו כי רש"י בלשון הזהב שלו בחר מילותיו היטב היטב הרי ששינוי הלשון אמור להודיענו כי הקושי שגרם לרש"י לפרש את עניין הסמיכות משתנה כי אין סמיכות אחת דומה לחברתה ובהתאם לכך גם משתנות מילותיו של רש"י כפי שנראה להלן³. פרשני רש"י מתייחסים לשאלת הקריטריונים בהם משתמש רש"י בבואו לפרש ענייני סמיכות.

1. דוגמאות ללשונותיו השונות של רש"י:
 - א. למה נסמכה פרשה או לפרשה ב' כגון עניין סוטה וזויר (במדבר ו', ב) וכן מות מרים לפרה אדומה (במדבר כ').
 - ב. סמך פרשה זו למקרא זה "ויבא עמלק". (שמות י"ז, יח).
 - ג. סמך פרשה זו למדוך... "והי פקד את שרה" (בראשית כ"א, א).
 - ד. נסמכה א', ל-ב' - נסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק (בראשית כ"ג, יב).
 - ה. מה כתוב למעלה מן העניין - אשה סוטה למתנות כהונה (במדבר ה', יב).
 - ו. מה עניין זה אצל זה - לא תבשל גדי - עשר תעשר. (דברים י"ד, כא-כב).
 - ז. למה נסמכה פרשה זו לכאן מעשה תמר למכירת יוסף (בראשית ל"ח, א).
 - ח. למה נסמכה לכאן - "עלה אל הר העברים" (במדבר כ"ז, יב).
 - ט. "לכך סמך הכתוב - ציצית לכלאים" (דברים כ"ב, יב).
 - י. מה עניין זה לכאן - והנחש היה ערום (בראשית ג', יא).
 - יא. סמך א' ל-ב' שבת למורא אב (ויקרא י"ט, ג).
 - יב. אם _____ סופך ל _____ לא תגנובו ולא תכשו (ויקרא י"ט, יא-יב).
 - יג. סמיכות הפרשיות מגיד שאם _____ סוף _____ "וכי יהיה באיש חטא משפט מות" (דברים כ"א, כב).
 - יד. סמך הכתוב _____ לכאן לומר לך... "כי תצא למלחמה" (דברים כ, א).
2. יש לציין כי פעמים רבות רש"י לא צמוד למילות חז"ל בנושא סמיכות ונקודה זו עוד מחריפה את השאלה.
3. את הכיוון העקרוני הנ"ל נראה להלן בדברי מפרשי רש"י השונים אך לא הכוונה הפרטנית של כל לשון וצע"ג.

מזרחי (במדבר י"ג, ב)⁴

א. "רש"י ז"ל אינו מביא מהסמוכין שדרשו חז"ל אלא אותן שנכתבו **שלא במקומן** מפני שהם קרובים לפשוטו של מקרא שבודאי שלא נכתבו שלא במקומן אלא לדרשה". כלומר כשיש בעיה בסדר כרונולוגי רש"י תמיד יפרש את הסמיכות.

מזרחי (במדבר ו', ב)

ב. כבר פרשתי בתחילת פרשת סוטה שאע"פ שרש"י אינו מביא בפירוש החומש מהסמוכין של רז"ל אלא מאותן שאינן כתובים במקומן מפני שהן קרובות לפשוטו של מקרא, מכל מקום כשהפרשות הסמוכות **אין להם שום ערך ודמיון זו לזו** - גם זה קרוב לפשוטו של מקרא". כלומר פרשיות הרחוקות זו מזו כרחוק מזרח ומערב וכתובות אחת ליד השניה יגרמו לרש"י לפרש את הסמיכות. לדעת המזרחי רק במקרים הנ"ל יפרש רש"י סמיכות לכתחילה, אם מתפרשת סמיכות שאינה תואמת את אחד הקריטריונים הנ"ל ישאר המזרחי בדרך כלל ב"צריך עיון".

ג. פרשנים אחרים על רש"י מסכימים לרוב עם הקריטריונים שקבע המזרחי אך מוסיפים קריטריון נוסף:

"משכיל לדוד" (במדבר י"ג, ב)

אין דרך רש"י להביא טעם לסמיכות הפרשיות כשהן כפי סדרן (לעיל קריטריון א) אלא **היכא דאצטרך לישב איזה דבר בלשון הכתובים**⁵.
וכן ב"נחלת יעקב" כבר כתבתי כמה פעמים שאין הרב כותב טעם של הסמיכה אא"כ יש בכתוב איזה **יתור או שינוי לשון** וכיו"ב המורה שהכתוב מקפיד על הסמיכה⁶.

כפי שנראה בדוגמאות הבאות שלושת העקרונות הנ"ל יובאו בדברי המפרשים לפעמים בהסכמה מלאה ולעיתים תוך מחלוקות מעניינות.

דוגמא א

סמיכות פרשת נזיר לפרשת סוטה (במדבר ו', ב)

רש"י: "כי יפליא - יפריש. למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה? לומר לך שכל הרוחא סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא מביא לידי ניאוף".

הרא"ם: "כי יפליא - למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה - כבר פרשתי בתחילת פרשת סוטה שאע"פ שרש"י ז"ל אינו מביא בפרוש החומש מהסמוכין של חז"ל אלא מאותן שאינן כתובין במקומן מ"מ כשהפרשיות הסמוכות אין להם שום ערך ודמיון זו לזו גם זה קרוב לפשוטו של מקרא" (קריטריון ב' של המזרחי כפי שנכתב לעיל).

4. וכן במדבר ה', י"ב; שמות כ"א, א; שמות י"ז, ח.

5. וכן במהר"ל (שמות י"ז, יח).

6. לשיטת "נחלת יעקב" - הקריטריון החשוב והמרכזי הוא לשון המקרא ולא העובדה הכרונולוגית.

מהר"ל: "למה נסמכה - ואם תאמר אלא באיזה מקום תהא כתובה פרשה זאת שמא כאן מקומה? ואם נשאל טעם מה סדר הפרשה בכאן אם כן היה ליתן טעם בכל פרשה ופרשה. ויראה משום **זכאן היה שלא כסדר לגמרי דסוטה הפך הקדוש**. דהרי לא נקרא קדוש אלא כשהוא פרוש מן העריות כדלעיל בפי' קדושים וא"כ הסוטה הפך הקדוש ודבר זה שלא כסדר לגמרי ולכן מקשה למה נסמכה".

כך שישנה תמימות דעת בין המזרחי והמהר"ל במקרה זה.

בניגוד לגישתו **המחשבתית** של רש"י והמסקנה **המעשית** שנלמדה נראה גישה שונה במפרשים הבאים.

ראב"ע - "יש אומרים שטעם הסמך פרשת נזיר לפרשת סוטה שיהיה לה בן נזיר אם לא נטמאה (כך שזו סמיכות של **סיבה ותוצאה**).

ולפי דעתי כי נסמכה בעבור נזירת האישה שהיא **הפך** המועלת (הסוטה) כי רובי העבירות סבתם היין".

ראב"ע בפירושו לתורה מסביר הרבה תופעות ע"י **שיטת הניגודים**. לדעתו התורה תכתב דברים הפוכים ומנוגדים אחד ליד השני גם "במחיר" סדר כרונוולוגי⁷ או סדר ענייני. גם כאן צדקות הנזירה תבליט את חטא הסוטה וכן להיפך. מעניין מאוד פירוש **הרלב"ג** בפרשה הרואה חוט השני העובר בסמיכויות השונות בפרשה שניתן להגדירו כ"גדול השלום..."⁸ והולך מהכלל אל הפרט כפי שנראה.

רלב"ג

לפרשת אשם גזילות (ה', ה-ח)

וידמה שזכר בזה המקום בזאת הפרשה להסיר הרע במחנה, אשר יביא למריבה וקטטה, והוא שיהיה אדם נזהר מלהחזיק בממון חברו שלא כדין ולא יסמוך על חולשת שכנגדו שאין לו גואלים".

לפרשת סוטה (ה', יא-לא)

"והנה סמך זאת הפרשה לפרשה הקודמת שתהיה תכליתה להסיר מחלוקת וקטטה מישראל בכללם, כי זאת הפרשה להסיר קטטה מן הבית, והנה שלום הבית קודם לשלום העם, לפי מה שנתבאר בפילוסופיה המדינית, ואולם התחילה התורה מהשלום היותר נכבד המאוחר בסדר וסיימה בקודם בסדר, וזה מנהג בתורה במקומות רבים".

7. ועיין שמות י"ח, א - בנושא זמן ביאת יתרו. בראשית ל"ח, א - סמיכות יהודה ותמר למכירת יוסף.

8. גם בפירוש רש"י ראינו לעיתים סמיכות של כמה עניינים כגון: "לא תגנבו", "לא תכחשו" (ויקרא י"ט, יא-יב) אם נגבת סופך לכחש, סופך לשקר וכיו' וכן בנושא אשת יפת תואר ובן סורר ומורה (דברים כ"א) סמיכויות אלה הן גם בגדר סיבה ותוצאה.

לפרשת נזיר (ו', א-כא)

"והנה סמך זאת הפרשה לפרשת סוטה, שענייניה להסיר קטטה וההפסד מהבית, לפי שזאת הפרשה היא להשקיט הריב וההפסד מהאדם בעצמו, מצד תשוקתו הגופנית אשר יביאהו לידי חטא. והשקטת הריב הוא מה שיקדם בסדר בעניין שלום הבית ושלום המדינה, ולזה שמתהו התורה אחרון בסדר. ועניין זאת הפרשה הוא לרפואת מי שיצרו גובר עליו, כי הוא צריך שיצער עצמו מן היין, כי היין הוא סיבה חזקה להגביר היצר הרע ולהמשיך ממנו ההפסד והגנות במידות ובעיון".

לפרשת ברכת כהנים (ו', כב-כז)

"ואחר שזכר מה שיביא להסיר מלחמת האדם עם נפשו ויסיר הריב והקטטה וההפסד מהבית והעם בכללו, זכר זאת הפרשה שהיא ברכת כהנים, שהיא מעירה הערה נפלאה על עניין השלמות והשלום האמיתי".

דוגמא ב

סמיכות אישה סוטה למתנות כהונה (במדבר ה', יב)

רש"י

"איש איש כי תשטה אשתו" - "מה כתוב למעלה מן העניין (עין הערה 1) ואיש את קודשיו לו יהיו" אם אתה מעכב מתנות הכהן חייך שתצטרך לבא אצלו להביא לו את הסוטה".

מזרחי

"איש איש כי תשטה אשתו - ...אע"פ שרש"י ז"ל אינו מביא מהסמוכין שדרשו חז"ל אלא אותן שנכתבו שלא במקומן מפני שהם קרובים לפשוטו של מקרא שבוודאי לא נכתבו שלא במקומן אלא לדרשא וזה אינו מהם, מכל מקום מאחר שאין שום דמיון בין דיני אישות לדיני תרומה וקדשים, גם זה קרוב לפשוטו של מקרא הוא שבוודאי לא נכתבו זו אצל זו אלא לדרשא" (לעייל קריטריון ב').

"משכיל לדוד"

"איש איש - מה כתיב וכו' - לאו קושיה ליה הסמיכות דא"כ היה לו לומר למה נסמכה (עין בהערה 3) ועוד שאין דרכו לבקש טעם הסמיכות אלא באותן שנכתבו חוץ למקומן (קריטריון א) וכמו שהרגיש הרא"ם ז"ל אלא נראה דק"ל דאמאי כתוב: כי תשטה בלש' דמשמע דבוודאי כך יהיה כמו כאשר. היה לו לומר אם תשטה ומפני שהוא על צד העונש על הנזכר לעיילי" - (בקריטריון ג' - בעיה לשונית).

מהר"ל

מה כתיב למעלה - נראה דלא למד רש"י מסמיכות הפרשיות דאם מסמיכות הפרשיות היה לו לומר בלשון הזה: למה נסמכה פרשת סוטה לפרשה של מעלה

(עיין הערה 3) כמו שכתב לקמן (ו', ב; "ג, ב) ועוד מנא ליה שהוא לא כסדר עד שישאל למה נסמכה? אלא דלא היה להתחיל הפרשה ב"איש" רק באישה שהיא העיקר שהפרשה מדבר ממנה והווי למכתב כי תשטה אשת איש, מאי איש איש כי תשטה אשתו" אלא דאלעיל קא"י.

כך שלפי המהר"ל ו"משכיל לדוד" בעיה לשונית גרמה לרש"י לפרש סמיכות, המחלוקת ביניהם מה הבעיה - המילה "כי" או "איש".

ולשם השוואה: חזקוני - (ה', יב) "כי תשטה" - נסמכה פרשה זו לאותה של מעלה (פס' ו - גזל ונשבע לשקר) לפי שבשתייהן כתיב "מעילה" - קשר אסוציאטיבי לשוני (וכן בראב"ע).

דוגמא ג

ויבא עמלק (שמות י"ז, ח)

"ויבא עמלק - סמך פרשה זו למקרא זה (הערה 1) לומר תמיד אנו ביניכם מזומן לכל צרכיכם ואתם אומרים היש ד' בקרבנו אם אין חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך..."⁹

מזרחי

"ויבא עמלק - סמך פרשה זו למקרא זה בואלה שמות רבה. דרשה בעלמא הוא - כי בהכרח היה שתסמך פרשה זו למקרא זה מאחר ששני המעשים היו ברפידים. אבל התימה מרש"י ז"ל שהניח כל מה שדרשו בסמיכות כל התורה כולה ולא הביא בפרושי רק הסמיכות שאין שם מקומו בלבד שהוא קרוב לפשוטו של מקרא ופה הביא המדרש של זה הסמיכות שתסמך פרשה זו לזו להיותן שתייהן במקום אחד!?"

סמיכות זו איננה מתאימה לשני הקרטיונים של המזרחי שראינו לעיל ולכן קובע כי דרשה בעלמא היא אך מפרשי רש"י אחרים כן רואים טעם לדרישת הסמיכות לפי קרטיונים **לשוניים** שונים.

גור אריה

"סמך פרשה זו מקשים (הרא"ם) על דברי חז"ל דהרי כאן מקומו של כתוב דהרי ברפידים היו וכתב "וילחם עם ישראל ברפידים" ולאיהו מקום יסמך? ואני אומר כי דברי חכמים נכונים כי הם ז"ל דקדקו בכתוב **ויבא** עמלק והווי ליה

9. נושא הבאת משלים ע"י רש"י צורך חקירה ועיון כי גם כאן יש לרש"י קרטיונים על פיהם מחליט מתי ואיזה משל להביא.

למכתב ויצא עמלק כדכתיב "ויצא סיחון" (דברים ב', לב) "ויצא אדום" (במדבר כ', כ) ובכל מלחמה שייך לומר כך ולמה כתיב **ויבא** עמלק ולכך דרשו כי הפרשה הזו סמוכה למעלה עד **ובא** הכלב ונשכו. לכך אמר **ויבא** עמלק עליהם והמדקדק בדברי חכמים ימצא כי לא **דבר** ריק הוא רק ממנו¹⁰.
 כך ששינוי הלשון (קריטריון ג' לעיל) גרם לרש"י להביא את הסמיכות כשהפועל השונה ממקד ומגדיר את הפעולה.
 יש לשים לב כי רש"י לא שאל "למה נסמכה"? אלא נקט בלשון שונה של "סמך פרשה זו למקרא זה".

דברי דוד

"ולי נראה דקשה לרש"י למה אמר וילחם עם ישראל ברפידים - והלא כבר נשתנה שם זה דכתיב - "ויקרא שם המקום מסה ומריבה" או לפחות לא היה לו להזכיר כלל שם המקום על כן נדרש סמיכות שמשה קראו מסה, כי ישראל היו מסופקים אם יש ד' בקרבם ובא הכלב ונשכו וחזר שם המקום לרפידים".
 כך שגם לפי ה"דברי דוד" קושי לשוני גרם לרש"י לפרש סמיכות אך הקושי קשור לשם המקום ולא לפועל לפי שיטת המהר"ל.
 גם ה"נחלת יעקב" רואה כאן קושי לשוני הקשור במקום ואלו דבריו:

הרא"ם תמה שהביא זה המדרש של זה הסמיכות שהוא בהכרח שתסמך פרשה זו לזו להיות שתיהן במקום אחד ע"כ. ובאמת שראוי לתמה אבל לפי מה שכתבתי כמה פעמים שהרב לא מירי בסמיכות הכתיבה אלא בסמיכות יתור הלשון אתי שפיר. דהכא קשיה ליה דמילת ב"רפידים" היא מיותרת דהא לעיל מזה כתיב וייחנו ברפידים ובפרשת יתרו כתיב ויסעו מרפידים ממילא ידעת שכל הסיפור ביני ובינו נעשה ברפידים אלא וודאי נכתב ברפידים לומר שמעשה רפידים שאמרו היש ד' בקרבינו גרמה שבא הכלב ולכך אמר סמך פרשה זו למקרא זה ולא לפרשה זו (עיין הערה 3) הינו משום שהתירוץ הוא על סמיכות זה הפסוק לבד".

לדעת ה"נחלת יעקב" המילה רפידים נדרשת אצל חז"ל (סנהדרין קו, ע"ב) "שרפו ידיהם מדברי תורה" דווקא בגלל יתור המילה בתורה אחרת היינו מניחים כי זה רק שם מקום.

10. הרב הרטמן בפירושו ל"גור אריה" מסביר כי ההבדל בין "ויצא" ל"ויבא" ש"ויצא" מתייחס ליוצא שיצא ממנו אך "ויבא" מתפרש מבחינת המקבל כמו (בראשית י"א, לא) "ויצאו אתו מאור כשדים...ויבאו עד חרן..." "ולכן אם היה נאמר "ויצא עמלק" הרי שנאמרה כאן פעולה מתייחסת לעמלק אך לאחר שנאמר "ויבא עמלק" הרי הפסוק מדבר מבחינתם של ישראל שעמלק בא עליהם למלחמה וזו הדגשת ה"גור אריה" כאן לכך אמר "ויבא עמלק".

כך ש”דברי דוד” ו”נחלת יעקב” מוצאים את הקושי בשם המקום כשדברי דוד מתייחס לשינוי שם המקום ואילו נחלת יעקב ליתור המילה. דיוקם של המפרשים בדברי רש”י ”סמך למקרא זה” (עיין הערה 3) ולא ”למה נסמכה” גם תופיע בפרוש הברטנורה, (עמר נקא) להלן:

עמר נקא (ברטנורה)

”ויבא עמלקי - סמך פרשה זו למקרא זה - פירש דקשה לו הסמיכות לפי שהיה לו לכתוב פסוק ויקרא שם המקום מסה ומריבה אחרי ויולן העם על משה (ג) שם היה ראוי לסמוך על כן קרא שם המקום מסה ומריבה אלא שחזר וכתב זה הפסוק אחרי תום כל המעשה (ז) כדי לסמך אליו ויבא עמלקי וזהו שאמר סמך פרשה זו למקרא זה (פסוק זה) ולא לפרשה זו שאין קשה לו סמיכות הפרשיות אלא סמיכות המקרא בלבד כמו שפירשנו.”

כך שאי סדר כרונולוגי פנימי בסיפור גרם לרש”י לפרש סמיכות ולדייק מאוד במילותיו **סמך פרשה זו למקרא זה**.

”משכיל לדוד”

”ויבא עמלק - סמך וכו’ - אע”ג דאין דרכו של רבינו לדרוש סמוכין אלא כשנכתבו שלא על הסדר וכמו שהרגיש הראם ז”ל מ”מ שאני הכא דמכדי עמלק לאו ברפידים היה מותביה (מושבו) אלא בארץ שעיר שהוא סמוך לארץ כנען והוצרך לצאת ממקומו למקום רחוק לערך מלחמה עם ישראל מאי שנא דלא אתא מקמי (בא ממקומו) הכי באלים או במדבר סין והואיל ולא בא מיד שם היה יכול להמתין עד שיעברו דרך ארצו ומאי טעמא בא דוקא **השתא** (עכשיו) ברפידים ומשני שהכל משמים.”

כלומר אין כאן שאלה לשונית המפריעה לרש”י אלא עניין **טקטי-טכני** הקשור למלחמה הגורם לו לפרש את הסמיכות.

”הצידה לדרך”

מסכים עם המהר”ל כי הקושי של רש”י נובע משינוי המילים ”ויבא” ו”יצא” אך בניגוד למהר”ל גישתו של הצד”ל כפי שנראה היא הסטורית ערכית. ”ולי נראה דלכך לא כתוב ויצא עמלק אלא ויבא עמלק שבא בכוונת אמו תמנע¹¹ להלחם בישראל כדי לנקום נקמתה שלא רצו אברהם ויצחק לקבל אותה כאשר באה לגייר עצמה ולפי שהיה עמלק יודע עניין ברכת זקינו ויהיה כאשר תרידי’ ועכשו היו ישראל רפוין מדברי תורה שאין רפידים אלא רפיון ידיים ע”כ התעורר עמלק דווקא עכשיו להלחם עם ישראל¹².”

11. אם היה כתוב ”ויצא” - לשון רגילה לא היינו מתעוררים לדרוש את העניין.

12. וכן ב”צרור המור” - דסיבת שנאת עמלק אמרו במדרש שהייתה בגין תמנע שחזרה להדבק בזרעו של אברהם ולא קיבלה וכשראתה שלא קיבלה הייתה פלגש לאלופו בן עשיו כדי להדבק בזרעו של אברהם אבינו ותלד לו את עמלק וסיפרה לו כל המאורע וצוותה לו צוואה בחרם שיטור איבה זו לישראל לעד ולעולם ולכן וירא עמלק וילחם בישראל.

החזקוני

גם הוא מתייחס לסיבה **היסטורית** לבא עמלק דווקא עכשיו. מהיכן בא? אלא קאי היא לעיל "וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו שפירש רש"י (בראשית ל"ז, ז) הלך לו מפני שטר חוב של גזירת "כי גר יהיה זרעך" (ט"ו, יג) המוטל על זרעו של יצחק. אמר - אלך לי מכאן כי אין לי חלק במתנה שניתנה לו הארץ הזאת ולא בפרעון השטר ומפני הבושה שמכר בכורתו ליעקב ועל ידי כך המתין עמלק בן בנו עד שיצאו ישראל ממצרים (בעל התוספות: דאלייך למה אחר להלחם עם ישראל עד עכשיו ולא בא מיד כשירדו למצרים כשהיו שבעים נפש) ונפרע שטר חוב של ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה וילחם עם ישראל - מפני שנאת מכירת הבכורה אבל קודם לכן נתיראו להזדוג אליהם שלא יהא מוטל עליהם פריעת שטר חוב של "ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה..."

בעוד שלפי הצד"ל ניתן למצוא דבר חיובי אצל עמלק - קיום מצות כבוד אם (וכידוע עשיו גם הצטיין בכיבוד אב) לפי החזקוני עמלק מצטייר באור שלילי ביותר.

דוגמא ד

וה' פקד את שרה (בראשית כ"א, א)

כ', יח - "כי עצר די' בעד כל רחם לבית אבימלך על דבר שרה אשת אברהם". כ"א, כא - די' "ו-ה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש די' לשרה כאשר דיבר": רש"י (כ"א, א) - "ודי' פקד את שרה, **סמך פרשה זו** (הערה 1) ללמדך שכל המבקש רחמים על חברו והוא צריך לאותו דבר, נענה תחילה. שנאמר: 'ויתפלל' וגו' וסמוך ליה 'ודי' פקד את שרה' - שפקד כבר **קודם** שרפא את אבימלך".

הרא"ם

"ודי' פקד את שרה' - **סמך פרשה זו ללמדך** - תימה דמהכא משמע שאין זה מקומו דאם לא כן מאי סמך פרשה זו¹³ דקאמר, ואין הדבר כן שהרי בחמישה עשר בניסן בשר המלאך את שרה, ובשישה עשר בו נהפכה סדום וניצל לוט עם שתי בנותיו באותו הר שהיה אברהם אבינו יושב בו" (רש"י י"ט, יט) "וכשנעשה מעשה לוט עם בנותיו מיד נסע משם אברהם וישב לו בגרר בארץ פלישתים כדפרש רש"י (כ', א) ושם לוקחה שרה ועצר די' בעד כל רחם לבית אבימלך והתפלל אברהם עליהם ונתרפאו וברי"ה נפקדה שרה כדאיתא בפרק קמא דר"ה (י, ע"א) **הרי שכל הסיפורים נמשכים זה אחר זה על הסדר**, ומהו זה שאמר סמך פרשה זו? ושמא יש לומר דמדלא דאמר ויפקד די' את שרה אלא והי' פקד¹⁴

13. מזרחי לשיטתו כי רש"י דורש סמיכות כשיש בעיה כרונולוגית וכאן אין כפי שיבאר.

14. כלומר בעיה לשונית כפי שנראה בעוד מפרשים. הערה זו חריגה אצל המזרחי שבד"כ לא נוקט בקרטיון לשוני להסברת סמיכות ואולי הביא הערה זו כאן בגלל פרושו בגמרא בעניין (בבא קמא צב, ע"ב).

דמשמע שכבר פקד את שרה קודם שרפא את אבימלך כדפרש רש"י (ב"ק צב, ע"א), צ"ל שרפואתו של אבימלך שהיא וירפא... וילדו (כ', יז) **אחר** ר"ה היתה ולא היה ראוי לכתבה קודם פקודת שרה¹⁵ אלא ללמדנו שמפני שביקש רחמים על אבימלך ועל ביתו שיפתח די רחמן **קודם** ר"ה - כפי סדר הנחתו (של רש"י) והוא היה צריך לאותו דבר ולא התפלל על עצמו, נענה הוא תחילה ונתרפא, ועדיין אבימלך לא נתרפא **עד אחרי** ר"ה.

מהר"ל

סמך פרשה זו ללמדך, הקשה הרא"ם, דהא כאן מקומה ואין ליה מקום אחר להסמך רק אחר פרשה זו שהרי המלאכים בישרו את שרה בפסח (רשי י"ח, י) ואחר כך נהפכו הכרכים ואח"כ נתעברו בנות לוט מאביהם ואז נסע אברהם משם בשביל לוט שיצא עליו שם רע (רש"י כ', א) ולפיכך נלקחה שרה ואח"כ זכר ו-די פקד את שרה **אם כן כאן מקומו** הוא ונראה כי אין הפירוש שרש"י למד מן סמיכות הפרשיות שהרי **לא** אמר סמך פרשה זו **לפרשה של מעלה**¹⁶. רק אמר סמך פרשה זו¹⁷ שסמך אותה בלשון "והי פקד ו"הווי למכתב ויפקד את שרה אבל והי משמע בענין של **מעלה הכתוב לפני פקד ה' את שרה**. וחילוק גדול יש בין "ויפקד ה'" ובין "והי פקד" כי ויפקד אע"ג שגם יש כאן ו' החיבור הו"י¹⁸ מחבר זמן הפקודה אל זמן מעשה אבימלך וזה כאשר יבוא הו' על פועל הוא יפקד' שאז הוא מחבר מעשה זה אל זמן מעשה הראשון, אבל כאשר הו' בא על **השם** לא יתכן לפרש כמו ו' החבור רק מדבר בענין של מעלה עצמו. 'והי פקד את שרה' והינו כמו שמפרש כי המתפלל על חברו והוא צריך לו נענה תחילה ומה שאמר, סמך פרשה זו - רוצה לומר שסמך על ענין של מעלה כאילו הוא דבר אחד¹⁹.

15. כלומר בעיה כרונולוגית פנימית בסיפור.
16. עיין בהערה 3. יש לדייק בכל מילה של רש"י ולהבין מה בדיוק הקושי לפי הניסוח וגם כאן אין בעיה כרונולוגית שאז היה משתמש בנוסח הנ"ל.
17. הרטמן: ואם כן לא עצם סמיכות הפרשיות הוא נושא דיונו של רש"י אלא אופן סמיכות הפרשיות הוא נושא דיונו אך כאמור על מיקום הפרשה לא הקשה דבר.
18. הרטמן - כי מה שייך שם אל פעולה ולא לומר שמחבר זמן השם אלא זמן הפעולה.
19. כלומר לפי המהר"ל יש כאן שילוב של סמיכות ולשון מיוחדת של 'והי פקד' ומוסיף המהר"ל כי בגמרא ב"ק צב, ע"א פירש רש"י: "דהווי למכתב ויפקוד ה' את שרה, והי פקד את שרה משמע כבר", וכאן משמע שמן הסמיכות למד זה. ושניהם אתנהו שנוכל ללמד ג"כ ממה שסמך אותה עם ענין של מעלה לומר שהוא דבר אחד שכל המתפלל... וגם לשון יפקד' משמע כבר פקד. מאחר דהו' הוא מחבר אותו עם לפני זה ואמר אחריו פקד שהוא לשון עבר משמע נפקד כבר כי כן משמע באותו ענין של מעלה כבר פקד את שרה.

"באר יצחק"

"וביאור זה דלאו מן הסמיכות קא דיקינן שמן הסמיכות אין הכרע כנ"ל אבל הדיוק **משינוי הלשון** כדכתיב והי' פקד ולא ויפקד הי' ש"מ שהיתה פקודת שרה קודם רפואת אבימלך והוא נשען על **הכלל** שכבר בארתיו פעמים רבות שבספור הנמשך זה אחר זה בזמן מדרך המקרא **להקדים הפועל לשם** אבל בבא ספור הקודם אמר ספור הנמשך אחריו בזמן **יקדם השם לפועל תמיד**²⁰ ובאמת דבכל זה עדיין לא נתישבו דברי רש"י כאן שמך פרשה דמשמע דמן הסמיכות קא דוקיינן ליה ונלע"ד בזה דודאי עיקר ההוכחה כמש"י רש"י בגמרא דמלא כתיב ויפקד הי' רק והי' פקד ש"מ שפקודת שרה היתה קודם רפואת אבימלך²¹. כך שבדוגמא זו רש"י התמודד עם קושי לשוני שהזיקו לפרש סמיכות כשלדעת "הבאר יצחק" התופעה הלשונית כאן היא חלק מכלל המפרש דוגמאות רבות דומות במקרא.

המפרשים הנ"ל גם מתמודדים כל אחד לשיטתו בשאלה הבאה 'אבל עדין אין מזה מוכרח מ"ש ז"ל כל המבקש רחמים - הוא נענה תחילה שהרי פקודת שרה לא היתה בשביל פקודת אברהם על אבימלך רק בעבור שברשו הי' מכבר שתלד לו בן בט"ו בניסן וא"כ על כרחך יבא זמן פקידתה עכ"פ בר"ה שלא תוכל ללדת בפחות משבעה ואם לא עכשו אימתי...²².

פתרון קצת שונה מצאנו בדברי **עמר נקא** (ברטנורה) והי' פקד את שרה - סמך פרשה זו לכאן וכי' - צריך לישב מה קשה לו על הסמיכות הזה הלא היה באותו הזמן, ונ"ל דדורש דבר זה מן **הוי"ו** דוי"הי' פקד דוי"ו **מוסיף** על ענין ראשון להורות הסמיכות²³ ולכן לא דרש כאן הוא ובית דינו דאצטרך ליה בעבור הסמיכות²⁴. כלומר הקושי של רש"י טמון **באות ו'** ולא בסדר המלים או בהטית הפועל של פ-ק-ד.

20. "באר יצחק" לשיטתו וכן בבראשית ד', א - בסיפור מקרים נמשכים זאח"ז מדרך הלש' להקדם הפועל לשם "ותהר לאה", "וידבר משה", "ויהי הבל רועה צאן", אבל אם יסופר הקודם אחרי המאוחר מדרך להקדים השם לפועל, "והנחש היה ערום", "ויוסף הורד מצרימה" (שחזר לענין ראשון "משה היה רועה את צאן" שכבר היה רועה מפני שהוצרך לספר מחזה הסנה בחורב הוצרך לספר שהיה רועה שמה.

21. וכן במהר"ל - הרואה בפירוש רש"י בגמרא ובחומש, מקשה אחת.

22. עיין במזרחי, "באר יצחק" ובמהר"ל לתשובת שונות לשאלה זו שאיננה שייכת לגוף המאמר ולכן לא הארכתי בה.

23. וכן עיין בוואלה המשפטים (שמות כ"א, א).

24. (ב"ר נ"ג, ט) "והי' פקד את שרה", כל מקום שנא' והי' הכוונה הוא ובית דינו וכן כאן הכוונה שזכתה זה בדין דכתיב (במדבר הי') "אם לא נטמאה האשה וטהורה היא ונקתה ונורעה זרע" זו שנכנסה לביתו של פרעה ולביתו של אבימלך ויצאת טהורה אינו דין שתפקד? (וכן בחוקוני).

דוגמה ה

מיתת שרה לעקידת יצחק (בראשית כ"ג, ב)

כ"ב, יט - (אחרי העקידה) "וישב אברהם אל נערו ויקמו וילכו יחדו אל באר שבע וישב אברהם בבאר שבע". "ויהי אחרי הדברים האלה ויגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה גם היא בנים לנחור אחיך... (כג) ובתואל ילד את רבקה...". כ"ג, א - "ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה". כ"ג, ב - "ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון בארץ כנען ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה".

ב"ר נ"ה, ה - "ויבא אברהם מהיכן בא? מהר המוריה בא".

רש"י (כ"ג, ב) "ויבא אברהם - מבאר שבע²⁵ לספד לשרה ולבכתה, נסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שע"י בשורת העקידה שנודמן בנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט²⁶ פרחה נשמתה ומתה".

רש"י כ"ב, יט - "וישב אברהם בבאר שבע, לא ישיבה ממש שהרי בחברון הוא יושב י"ב שנים לפני עקידתו של יצחק, יצא מב"ש והלך לו לחברון כמו שנא' ויגר אברהם בארץ פלישתים ימים רבים (כא, ל"ד) מרובים משל חברון הראשונים והם כו' שנים כמו שפרשנו.

ברטנורא²⁷

"ויבא אברהם - מהיכן בא? מהר המוריה²⁸ לספד לשרה, נסמכה מיתת שרה קשה: 1. מנא ליה שמהר המוריה בא. 2. ועוד מה קשה לו על הסמיכות שהוצרך לדרוש אותו. 3. ועוד אם היה רוצה לדרוש הסמיכות היה לו לשאל בתחילת הפרשה למה נסמכה כי זו דרכו בשאר מקומות. 4. ועוד היכן נסמכה מיתת שרה לעקידה, הרי יש ביניהם פרשת "הנה ילדה מלכה".

25. הרמב"ן חולק על רש"י ומסביר "ויבא אברהם" לשון רש"י מבאר שבע ואין זה לומר שהיה עומד שם (גר שם) ממה שכתוב "וישב אברהם בבאר שבע" (כ"ב, יט) כי איך תהיה שרה בחברון (טור: "והאיך היו דרים בשני מקומות") אבל הכוונה שהלך שם (ב"ש) ביום לצרכו ושמע במיתת שרה ובא משם לספוד לה ולבכותה. (ועיין בפירושו ע"ד הפשט ופירושו על שיטת המדרש).

החזקוני מפרש כי מה שכתוב מקום מיתתה מה שאין כן באברהם ושאר אמהות ע"ש ששלחה שם אברהם כשיצא ללכת להר המוריה שלא תרגיש בעקידה שהרי בבאר שבע הוא עומד (כ"ב, יט) וי"א כשחלתה הולכה שם מב"ש משום דחברון בסיים אוירה וכששמעה בשורת העקידה מתה, לכך "ויבא אברהם מבאר שבע לספוד לשרה" ולכן הוצרך לקנות שם אחוזת קבר כי לא היה שם במקום מושבו.

רש"י - ויבא אברהם - אפילו לא בא ממקום אחר (כשיטת רש"י וחזקוני) אע"פ ראו לומר כי בא לסופדה.

26. יש לשים לב כי רש"י איננו מזכיר את השטן בהקשר לדווח לשרה על העקידה ובאמת מדרשים חלוקים הם ועיין בתנחומא, ויקרא רבא כפרשה ב' ופרקי רבי אליעזר (פ"ב).

27. הברטנורא כולל בדבריו גם את המזרחי והמהר"ל ובחברתי להביאו עקב בהירות הניסוח.

28. לפי מפרשי רש"י הני"ל ויבא אברהם מבאר שבע כאילו אמר מעקידת יצחק (הר המוריה) דהוא עדיין לא חזר לביתו ונתעכב בב"ש דרך ארעי, (ועיין בהרחבה במזרחי וכן בפירוש "לקט בהיר" על אוה"ח).

ולהשיב על כל הקושיות הללו בדרך זו, "ויבא אברהם" - ולא כתב מהיכן בא, יש לנו לומר שמהר המוריה בא שהוא המקום הכתוב למעלה שהיה בו אברהם בעת העקידה, והנה אם כן נסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק בפסוק זה שכתוב ויבוא אברהם לספוד לשרה **שלא היה צריך לכתוב ויבוא אברהם** אלא ללמדנו שביאת אברהם מהר המוריה כלומר עקידתו של יצחק היתה גרמא לספוד לשרה ולבכותה כדמפרש רש"י. ואם כן סרו כל הקושיות כי מה שקשה מנא לו שבא מהר המוריה כבר אמרנו שמוכיח אותו מדסתם לן הכתוב ולא פירש מהיכן בא. ומה שקשה מפני מה הוצרך לדרוש הסמיכות הזו מפני שלא היה צריך לכתב בכלל ויבא אברהם אלא להודיענו שביאת אברהם הייתה סיבה לספוד לשרה ומה שקשה למה לא שאל רש"י למה נסמכה בתחילת הפרשה ועוד שיש ביניהם פרשת ויוגד לאברהם כבר אמרנו שאין הסמיכות בפרשיות אלו **בפסוק "ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה"**.

"משכיל לדוד"

לספוד - נסמכה - אפשר דק"ל דהול"ל תחילה לבכות שהרי הבכי הוא הראשון ואח"כ הספד ולכך פירש שע"י בשורת העקידה שהגיד לה השטן מתה. א"כ כשבא אברהם כבר עבר ג' ימים אחרי מיתתה שהרי היה מהלך ג' ימים כדכתיב "ביום השלישי וישא אברהם את עיניו..." (כ"ז) אמרו ג' ימים לבכי ז' להספד ונמצא כבר עברו ג' ימי הבכי ולכך לא היה רוצה אברהם אלא להספיד אך מכח ההספד נתעורר לו הבכיה ולכן כתוב לספוד תחילה ואח"כ לבכותה". בניגוד לברטנורא, מזרחי ומהר"ל הרואים את הקושי הראשוני של רש"י ביתור המילים "ויבא אברהם" ה"משכיל לדוד" רואה את הקושי של רש"י בסדר ה"הפוך" של ילספד ולבכות.

ה"משכיל לדוד" גם מחדש הבנה שונה במילות רש"י: "וכמעט שלא נשחט פרחו נשמתה" - בניגוד לפירוש המקובל כי שרה מתה מהחרדה והבהלה הנוראה מה כמעט קרה ליצחק מסביר ה"משכיל לדוד" כך: ומי"ש וכמעט שלא נשחט קשה דהול"ל וכמעט שנשחט וגם בש"ח ראיתי שהקשה כן. ונבאר דשרה צדקת היתה ואם היה אומר לה השטן שנשחט בנה לעבודת השי"ת לא היתה דואגת מפני זה אלא השטן אמר לה שאברהם התחיל לשחטו וכמעט שלא נשחט כלומר בשביל דבר מועט מיעוט הסימנים לא שחטו כהוגן ונפסל, לכך באה לה דאגה גדולה בחושבה כי אבידת בנה בלי תועלת שהרי לא נכשר לקרבן ולכן מתה.

"אמרי שפר"

"ועוד י"ל שדקדקו רז"ל לומר שע"י בשורת העקידה מתה שרה מפני שעל כרחינו לומר שלא מתה מיתה טבעית אלא מיתה מקרית שאילו מתה מיתה טבעית היה לו לכתוב גם לשון גיעה במיתתה של שרה כמו שכתוב במיתתו של אברהם ובשאר צדיקים... וכיון שלא כתב בה לשי' גיעה המורגל אצל צדיקים

יש לדקדק שלא מתה מיתה טבעית אלא מקרית והואיל וסתם הכתוב ולא פרש באזו מיתה מקרית מתה מסתמא יש לומר שע"י בשורת העקידה פרחו רוחה ונשמתה".

עד כה ראינו כי מה שכתוב גרם לרש"י לפרש כפי שפרש אך "אמרי שפר" טוען כי מה שלא כתוב גרם לפרוש זה.

ה"באר יצחק"

מפרש כי כתיבת סיפור מיתת שרה במקום בו מופיע חריג מהסדר הרגיל במקרא ואומר דרשני. לספוד דרך הכתוב לגמור בראשונה סיפור מעשה האבות וקורתם עד מותם ולספר אח"כ מעשה הבנים²⁹ ואף שקצת המקרים המסופרים מן הבנים היו קודם מות אביהם לא יחוש הכתוב לסדר הזמני (הכרונולוגי) רק לסדר הנושאים המסופר מהם וכבר אמרו רז"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה, ואין כוונתם שהתורה לא תקפיד על הסדר כלל רק שלא תקפיד על הסדר הזמני ויש לה סדר אחר, ר"ל לא סדר זמני המקרים רק סדר בעלי המקרים... והוא כלל גדול בתנ"ך וכבר דבר ממנו הרשב"ם ז"ל קצת מזה וגם הרמב"ן, ולכן התעוררו חז"ל כאן שלפי הסדר הזה היה לספר מיתת שרה מיד אחרי סיפור לידת יצחק ושילוחה את הגר וישמעאל ואח"כ היה לו לחזור ולספר מנסיון אברהם בעקידת יצחק ושלוחו לאליעזר לארם נהרים, או שהיה לו לסמך מיתת שרה למיתת אברהם ולא להפסיק בעקידת יצחק ולספר מיתת שרה תיכף סמוך לה ואף שהיה מותה סמוך לעקידה, שהרי כבר הודעתך שלא בחרה תורה סדר הזמני רק בסדר בעלי המקרים ולכן למדו מכאן שבא הכתוב ללמדנו בזה שלא היתה מיתת שרה סמוכה בזמן לבד לעקידת יצחק אבל העקידה היתה ג"כ נסבה אליה שע"י בשורת העקידה מתה. ומה שהמתין רש"י ז"ל לפרש זה עד כאן ולא פרש זה לעיל אצל "ותמת שרה" הטעם לפי שרש"י רצה לפרש מקודם שסמיכות זמן מיתת שרה מוכח ג"כ מקרא ו"יבא אברהם" שבא מהר המוריה ובאר שבע ואח"כ פרש בד"ה לספוד שהיתה העקידה נסבה למיתתה.

כלומר סיפור מיתת שרה איננו כתוב במקומו ה"נכון" המקובל במקרא כדי להראות לנו הקשר הנסיבתי בין העקידה למיתתה ורש"י כתב זאת בפסוק ב' בגלל המילים: "ויבא אברהם לספד" שבפשוטו של מקרא רומזים למיתתה³⁰. הדוגמאות הנ"ל ורבות אחרות מוכיחות לנו שוב ושוב עד כמה עלינו לדייק ולהעמיק בלשון הזהב של רש"י - הדורש סמיכות רק כשניתקל בקשיים מסויימים בכתוב וגם אז מדייק בלשונו עד למאוד.

29. כגון: מות אברהם כתוב בסוף פי' חיי שרה והרי ידוע לנו כי חי בזמן יעקב ועשו וכן מות יצחק כתוב בפי' וישלח אע"פ שידוע כי חי בזמן מכירת יוסף.

30. בעניין חשיבות מילים אלה דווקא דומה ה"באר יצחק" למפרשי רש"י האחרים שראינו לעיל, (מזרחי, מהר"ל, ברטנורא).